

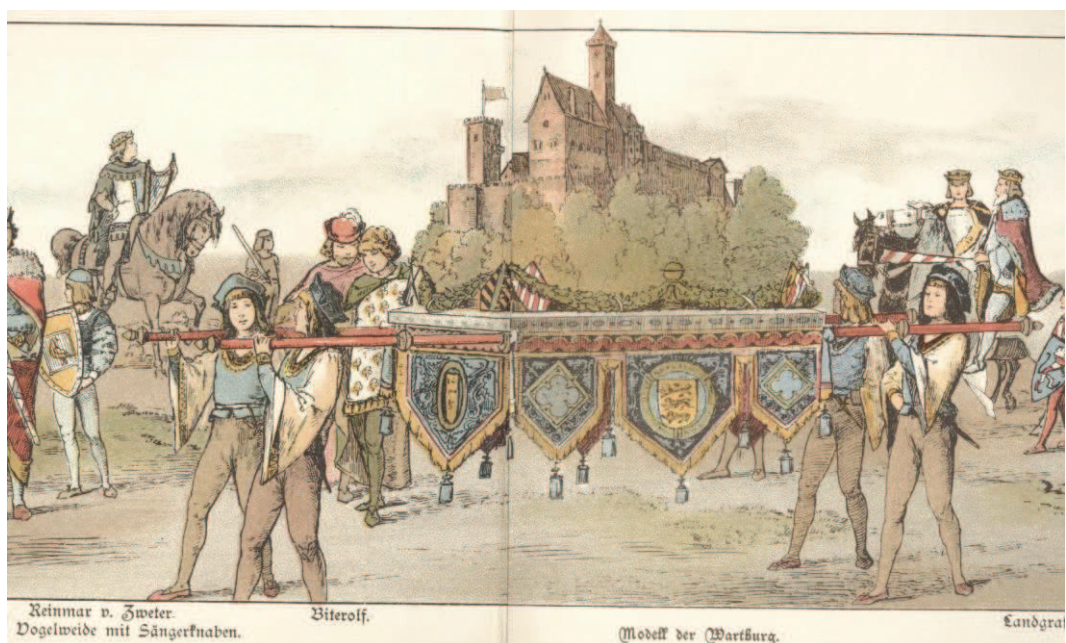
Archiv sportu a tv

inventář č. 59

NAD č. 187

Turneři

1846 – 1938 (1986)

V Praze 2015

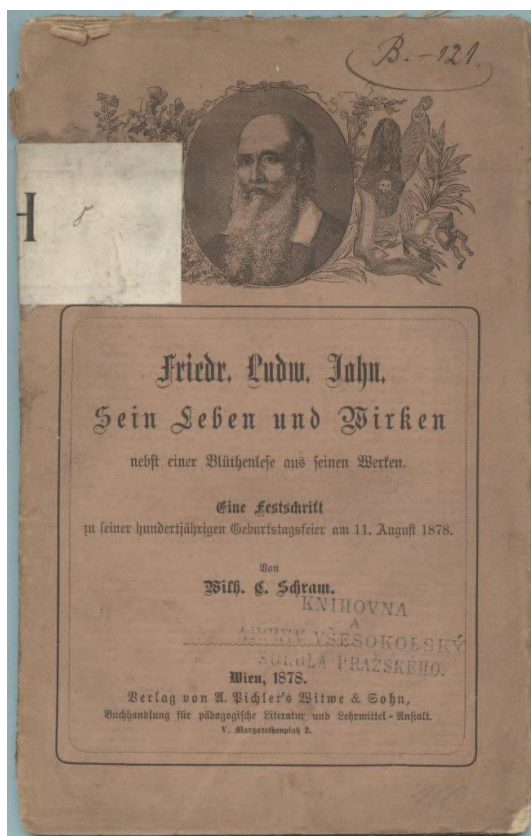
Lucie Swierczeková

Ú v o d

Zakladatelem německého, turnerského tělovýchovného systému byli Friedrich Ludvík Jahn (1778–1852) a Ernst Wilhelm Bernhard Eiselen (1792–1846). Systém vznikl v době, kdy byla řada německých států ohrožena napoleonskými vojsky. Velký vliv na rozmach německého nacionálního hnutí mělo vystoupení německého filozofa Johanna Gottlieba Fichta, který ve své práci „*Řeči k německému národu*“ (1810) vyzýval k obraně vlasti, k obrození německé kultury, zlepšení mravů a fyzické zdatnosti. F. L. Jahn, který v době vydání spisu přišel do Berlína, viděl v německém národu jediného zachránce a obroditele Evropy.

Jahn se brzy zapojil do berlínského společenského života, učil na berlínském gymnáziu a na výchovném ústavu dr. Plamanna, kde se seznámil s Karl Friedrichem Friesenem (1785–1814), který zde vyučoval tělesnou výchovu. Friesen byl předním organizátorem odbojových spolků, hlavně spolků univerzitních studentů, tzv. Burschenschaftů. Jahn se stal jeho nejbližším spolupracovníkem. Dne 3. listopadu 1810 založil Jahn v Hasenheide u Berlína společně s jedenácti přáteli tajný spolek *Deutschen Bund zur Befreiung und Einigung Deutschlands*. Z Friesenova podnětu zahájil také na tomto místě, 19. června 1811, veřejná cvičení pro mládež bez rozdílu tříd a stavů. Cvičení se skládalo z prostných, pořadových a přirozených (běhy, skoky a hody) cvičebních sestav a cvičení na nářadí, z nichž některá Jahn vymyslel (hrazda, bradla). Součástí cvičení se staly i výlety a noční cvičení. „**Turnen**“ vnímal jako tělovýchovnou obrannou politiku přístupnou zcela každému, a proto se v jeho podání jednalo o cvičení s patriotickou výchovou a přípravou na osvobozenou válku. Pro Jahna byla tělovýchova neodmyslitelně spjata s politikou¹.

Podle berlínského vzoru brzy vznikala podobná cvičiště i v dalších německých

¹ Požadoval spojení do jednoho velkého a jednotného Německa, což byl také důvod, proč byl v roce 1819 zatčen a šest let strávil ve vězení.

městech. Jahn nová cvičiště objížděl a pomáhal s jejich přípravou. Jednotlivé spolky se nazývaly „**Turnvereiny**“ a byly přístupné širokým vrstvám obyvatelstva. Spjoval je nacionalismus a odpor proti okupantům.

V letech 1813–1814 se Jahn aktivně zapojil do války proti Napoleonovi, sehrál důležitou roli při organizaci a mobilizaci dobrovolnických jednotek (Freikorpsů). Po Napoleonově porážce obdržel od státu čestný plat a další pocty. Byl pověřen, aby zavedl tělesnou výchovu jako povinný předmět do pruských škol.

Nejen v Prusku, ale po celém Německu vznikaly další turnerské spolky. Jahn se po návratu do Berlína znovu ujal cvičení v Hasenheide, kde ho v době jeho nepřítomnosti zastupoval jeho žák a spolupracovník Ernst Eiselen. Školil další cvičitele a budoval nová cvičiště a spolu s Eiselenem začal pracovat na základním spise německého tělovýchovného systému „*Die Deutsche Turnkunst*“ (1816). Jahn napsal část ideovou a organizační, popisům vlastního cvičení se věnoval Eiselen.

Cílem tělesných cvičení byla vlastenecká výchova směřující ke sjednocení a obraně německého národa. Základem byly cviky vhodné pro hromadný výcvik jako chůze, běh, skoky, šplh, hody, střelba, zápas apod. Důležitou roli hrálo také různé nářadí a náčiní. Na oba autory mělo vliv také GutsMuthsovo pojetí tělesného cvičení. Zatímco GuthMuths se opíral při názvosloví o řecko-latinský základ, Jahn a Eiselen se pod vlivem nacionalismu snažili o tvorbu německého tělovýchovného názvosloví.² Místo slova gymnastika se Jahn rozhodl použít slovo **Turn**³.

Vzhledem k politické situaci po vídeňském kongresu bylo Prusko Rakouskem tlačeno k zásahu proti turnerům, jejichž spolky se radikalizovaly. V r. 1817 při velké slavnosti na hradě Wartburg došlo k protivládním demonstracím, v březnu 1819 byl zavražděn pruský vládní rada Kotzebue, čelný odpůrce turnerů. Byl vydán zákaz turnerských spolků a vedoucí funkcionáři byli zatčeni a obviněni z protistátního spiknutí. Zákaz turnerských spolků trval až do roku 1842.

Eiselen si krátce po zákazu turnerských spolků založil soukromý tělocvičný ústav, kde vychovával další cvičitele a rozvíjel samotný tělocvičný systém. Zákaz turnerských spolků přenesl rozvoj tělovýchovného systému mimo oblast Pruska a vedl ke cvičení v tělocvičnách soukromých ústavů, tím se dostávalo do popředí hlavně cvičení na nářadí.

Od roku 1842 nastal nový rozkvět turnerského hnutí a tělesné výchovy. Ze Švýcarska

² Jindřich Fügner a Miroslav Tyrš se turnerským hnutím inspirovali při tvorbě Sokola. Tyrš také vymýšlel české názvosloví.

³ Jahn se domníval, že pojem turn je německého původu, základem však je latinské slovo tornare.

byl do německých států povolán Adolf Spiess (1810–1858), který byl pověřen, aby zavedl tělocvik do škol jako řádný vyučovací předmět.⁴

Revoluce 1848 znamenala další dočasné oslabení turnerského hnutí. Po porážce revoluce musela řada turnerů emigrovat,⁵ hnutí se šířilo do dalších zemí, z počátku zejména do Švýcarska. Zde již dříve, roku 1816, začal podle Jahnova systému cvičit P. H. Clias (1782–1854), který je považován za zakladatele švýcarské tělovýchovy a který založil první **Vaterländische Turngemeinde**. A v roce 1832 byl založen **Der Eidgenössische Turnverein** (nejstarší národní tělocvičný svaz vůbec).

Nový rozvoj hnutí však přišel i v německých zemích, také díky zvýšenému zájmu pruské armády a vládních kruhů o tělesnou výchovu, současně však do německých zemí pronikal švédský tělovýchovný systém, který mezi turnery vzedmul vlnu odporu, stejně jako vše neněmecké. V rámci silícího nacionalismu na počátku 60. let 19. století byl švédský systém odmítnut a zvítězilo německé turnerské hnutí.

Důležitou součástí turnerského života, spojenou s rozmachem hnutí, byly nacionální slavnosti s hromadným tělocvičným vystoupením, které vedly ke vzniku celonárodních Turnfestů. V r. 1860 se v Coburgu uskutečnil I. **Deutsches Turnfest** a další následovaly (1861 Berlín, 1863 Lipsko, do vypuknutí první světové války se jich uskutečnilo dvanáct). Turnfesty urychlily vznik všenněmecké turnerské organizace, roku 1868 byl vytvořen **Deutsche Turnerschaft**, jako bojová nacionální organizace. Německá tělesná výchova se militarizovala. V německých státech vznikaly i první sportovní a turistické kluby.

V roce 1864 vyložil ve svém spise „*Turnschule für die deutschen Jugend*“ Otto Heinrich Jäger (1828–1912), že je třeba vrátit se k řecké atletice a snažil se uplatnit v branné přípravě mládeže závodivost, doporučoval pěstovat i hry. Pro výcvik mužnosti zaváděl vojenská pořadová cvičení. V tělesné výchově dívek prosazoval zvýšení námahy a stavěl se proti tanci. Jägerovy názory ovlivňovaly německý tělocvik až do přelomu století, kdy se začal výrazněji prosazovat sport.

Koncem 19. století militarizace a nacionalismus německé tělesné výchovy ještě zesílila. Roku 1889 se od Deutsche Turnerschaft odtrhnul Deutsche Turnverbund, který uplatňoval ve své činnosti antisemitismus. V 90. letech byli z Deutsche Turnerschaft vylučováni sociální demokraté, který v r. 1893 vytvořili vlastní organizaci ATB (Der

⁴ Adolf Spiess je považován za zakladatele školní tělesné výchovy.

⁵ Friedrich Hecker odešel do USA, kde založil v r. 1848 první německý turnerský spolek v Cincinnati, z jeho iniciativy byla téhož roku založena i turnerská obec v New Yorku. V r. 1866 existovalo v USA již 231 turnerských spolků.

Deutscher Arbeiter Turnverbund), který však byl od počátku pod policejním dohledem.⁶ I německý sport a skauting (Pfandfinder) se militarizoval.

Po první světové válce zůstal základem tělesné výchovy turnerský německý systém, doplněný sportem, hrami a ovlivněn modernizovaným švédským systémem a názory dalších evropských tělovýchovných odborníků. Po válečné porážce nahrazovaly tělovýchovné, sportovní a skautské organizace brannou výchovu mládeže. Důležitou součástí se od r. 1934 stal tzv. terénní sport.

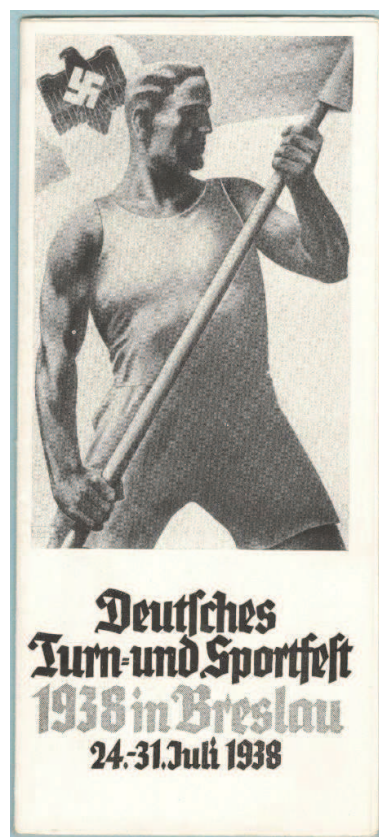
Ústřední sportovní organizací se stal v r. 1917 Německý říšský výbor pro tělesná cvičení (DRA), jehož významnou součástí byl i Deutsche Turnerschaft, jehož představitelé měli na DRA velký vliv.

V této době se pořádaly také další Turnfesty (1923 Mnichov, 1928 Kolín nad Rýnem, 1933 Stuttgart). Měly výrazný nacionální charakter. Stuttgartský Turnfest již měl i charakter nacionálně socialistický. Roku 1935 se Deutsche Turnerschaft začlenil jako odbor 1 do nové fašistické Deutschen Reichsbund für Leibesübungen (DRL), která v r. 1934 vystřídala DRA.

Roku 1938 byla ve Vratislavi (Breslau) uspořádána Německá turnerská a sportovní slavnost, která se stala manifestací nacismu a provokací proti ČSR.⁷ Koncem roku byla DRL přeměněna na Nationalsozialistischen Reichsbund für Leibesübungen.

Po válečné porážce nařídila rada čtyř velmocí zastavit činnost bývalých německých „sportovních, militaristických a paramilitaristických atletických organizací“ a nejpozději k 1. 1. 1946 je rozpustit. Místo nich vznikaly nové sportovní a tělovýchovné organizace. Turnerský systém byl nadále využíván ve Spolkové republice Německo, kde byl obnoven i Deutsche Turnerschaft, ale v obou částech Německa se postupně prosadilo moderní pojetí sportu a tělesné výchovy. Po r. 1990 byla východoněmecká tělovýchova, budovaná dle sovětského vzoru, začleněna do organizačního systému SRN.

V roce 2005 se v Berlíně konal I. **Internationale Deutsche Turnfest** (2009 Frankfurt

⁶ V r. 1908 byly dělnické organizace prohlášeny za politické, aby nemohly sdružovat děti a mládež do dvaceti let.

⁷ Po Hitlerově boku zde vystoupil K. Henlein.

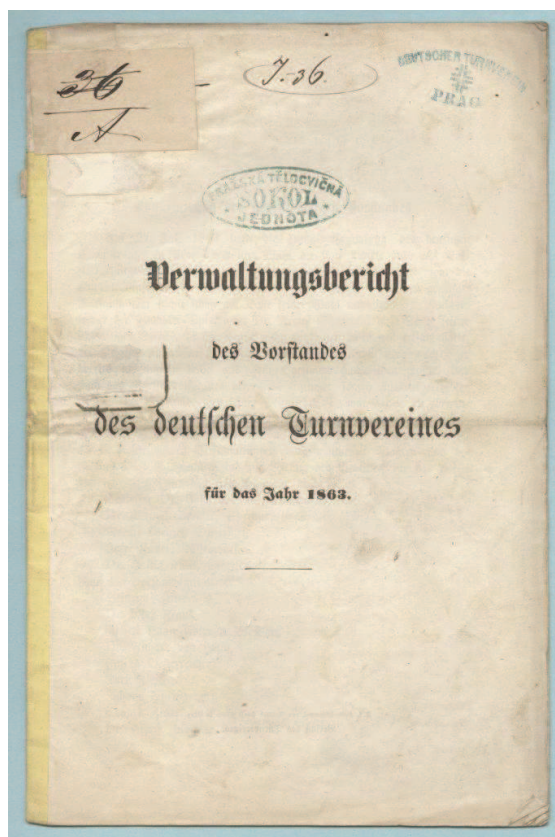
nad Mohanem, 2013 region Porýní – Neckar).

Turneři v Rakousku

První turnerské spolky na území Rakouska byly založeny v r. 1845 v Salzburku, Bregenzu, Dornbirnu a v Innsbrucku a v roce 1848 v Riedu a ve Vídni, byly však zakazovány a rušeny. Po uvolnění politických poměrů, v roce 1860, se turnerské hnutí začalo šířit. K roku 1869 existovalo v Rakousku již 104 turnerských spolků, které se o rok dříve spojily do **Kreisverband der Turnvereine Deutschösterreichs** a následně se staly součástí německého turnerského svazu jako **15. Turnkreis der Deutschen Turnerschaft**. V r. 1889 se svaz z politických důvodů rozpoltil na **Deutsche Turnerbund** (dnes Turnerbund). V roce 1893 se oddělil Deutsche Arbeiter Turn- und Sportbund (dnes ASKÖ, který se stal v roce 1913 součástí strany sociálních demokratů). V roce 1911 se odtrhl německonárodnostní Verband alldeutscher Turnvereine Arndt a v tom samém roce se osamostatnilo křesťanské turnerské hnutí Christlich Deutsche Turnerschaft (dnes Sportunion).

Po první světové válce, 2. září 1919, se turnerské spolky znovu spojily pod názvem **Deutscher Turnerbund**. Po roce 1932 svaz čítal 825 turnerských spolků. Následkem přijetí tzv. árijských paragrafů nebyli do členské základny připuštěni Židé, později ani příslušníci jiných národností a organizovaná dělnická třída. Turnerbund byl nejdůležitějším a člensky nejsilnějším předchůdcem rakouských nacionalistů. NSDAP postupně zaujala ve svazu přední pozice. V roce 1933 bylo 64 spolků za skrytou nacionalistickou činnost zakázáno, stejně tak i župní turnerské slavnosti a masová cvičení, ale i jejich znak podobný hákovému kříži (kvůli kterému se jim přezdívalo Hakenkreuzler-Turner).

V roce 1919 byla založena německá tělovýchovná organizace **Deutscher Turnverband** také v **Československu** (turnerské jednoty zde však působily již od druhé poloviny 19. století). Ke schválení stanov došlo v r. 1920. Organizace sdružovala 622 tělovýchovných spolků.

Charakteristika sbírky:

Sbírka Turneři v Archivu tělesné výchovy a sportu vznikla sbírkovou činností za několik uplynulých desetiletí. Ve většině obsahuje tisky turnerských organizací, které působily na území ČR i v Evropě. Archiválie jsou řazeny podle měst, ve kterých byly vydány či, ve kterých se nalézala příslušný spolek, avšak dle dnešního územního uspořádání. Nejprve jsou zařazeny písemnosti týkající se českého území, poté následují ostatní.

Deutscher Turnverein Prag / Úřední záležitosti / Stanovy a řády			ks/ll	
1	Stanovy, tisk	1862	1	1
2	Jednací a cvičební řád, tisk	po 1862	1	
3	Řád závodní německého turnerstva, rukopis	b.d.	1	
Deutscher Turnverein Prag / Úřední záležitosti / Zprávy o hospodaření			ks/ll	
4	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT für das Jahr 1863, tisk	1863	1	1
5	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1869, tisk	1869	1	
6	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1870, tisk	1870	1	
7	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1871, tisk	1871	1	
8	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1877, tisk	1877	1	
9	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1879, tisk	1879	1	
10	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1881, tisk	1881	1	
11	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1882, tisk	1882	1	
12	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1883, tisk	1883	1	
13	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1884, tisk	1884	1	
14	Verwaltungsbericht des Vorstandes des DT in Prag für das Jahr 1885, tisk	1885	1	
Deutscher Turnverband Teplitz-Schönau / Úřední záležitosti / Stanovy a řády			ks/ll	
15	Punktwertung für die volkstümlichen Mehrkämpfe, tisk	1925	1	1
16	Turnfestordnung und Wettkampfbestimmungen, tisk	1925	1	
Turnfest in Aussig			ks/ll	
17	2. Verbandsturnfest im Bilde, Aussig 1927, tisk	1927	1	1
Turnfest in Budweis			ks/ll	
18	Plánky slavnostních průvodů	1892	2	1
Tisky			ks/ll	
19	Turnzeitung des deutschen Turnverbandes, 19. Jahrgang, Folge 23/24, 15. Julmonds 1938	1938	1	1
Tisky / Kalendáře			ks/ll	
20	3. Verbands Turnfest Saaz	1934	1	1
21	Turnerjahrweiser 1935	1935	1	

Německo			ks/II	
22	Abriss der Entwicklungsgeschichte der neueren deutschen Turnkunst (J. C. Lion), Hof 1879 a 1893, tisky	1879, 1893	2	1
23	Friedr. Ludw. Jahn. Sein Leben und Wirken (W. Shram), Wien 1878, tisk	1878	1	
24	Tanzreigen. Ein Beitrag Leitfaden für das Mädchenturnen, Leipzig 1871, tisk	1871	1	
25	Die Turnübungen in den Philantropinen zu Dessau, Marschlins, Heidesheim und Schnepfenthal, Heidelberg 1870, tisk	1870	1	
26	Die Übungen des Deutschen Turnens, Heft 4. Freiübungen für Wettturner (K. Gutsch), Grefeld 1914, tisk	1914	1	
Německo / Berlin			ks/II	
27	Berliner Forum 6/86. Sonderausgabe zum Deutschen Turnfest 1987. Wo das Turnen erfunden wurde..., tisk	1986	1	1
28	Tafel für Leistungsmessungen und Turnprüfungen, Berlin, plakát	b.d.	1	
Německo / Dresden			ks/II	
29	Beilagen zum Grundgesetze des Dresdener Turnvereins, tisk	1846	1	1
30	Grundgesetz des Turnvereins zu Dresden, tisk	1846	1	
31	Turnordnung des Dresdener Turnvereins, tisk	1846	1	
32	Rechenschaftsbericht des Dresdner Turnr-Vereins auf die Zeit vom 12. Februar 1851 bis 12. Februar 1852, tisk	1852	1	
33	Vierter Bericht über die Königl. Turnlehrer Bildungsanstalt zu Dresden, tisk	1875	1	
34	Internationale Hygiene Ausstellung. Dresden 1911. Sportausstellung: Turnen, Spiel und Sport, tisky	1911	3	
Německo / Görlitz			ks/II	
35	Städtischer Turnplatz zu Görlitz, 1: 375, plánek	b.d.	1	1
Německo / Köln			ks/II	
36	14. Deutsches Turnfest. Köln 1928, 21. bis 30. Juli. Siegerliste der Mehrkämpfe, tisk	1928	1	1
37	Die Körpermessungen beim 14. Deutschen Turnfest in Köln 1928, leták	1928	1	
38	Werbeblatt für das Freiringen der Deutschen Turnerschaft, propagační tisk	1928	1	
Německo / Leipzig			ks/II	
39	12. Deutsches Turnfest in Leipzig 1913. Verzeichnis der I. Sonder Wettkämpfe, II. Mannschaftskämpfe, tisk	1913	1	2
40	Festzeitung für das 12. Deutsche Turnfest Leipzig 1913, tisk	1913	1	
41	Der Turn und Sportwart, 9. Jahrgang, Heft 11, November 1929, tisk	1929	1	

Německo / München			ks/II	
42	Turner und Fechten in früheren Jahrhunderten. Aufsätze zur Geschichte der deutschen Leibesübungen aus der Festzeitung für das siebente deutsche Turnfest München 1889 (K. Waffmannsdorff), Seidelberg 1890, tisk	1890	1	2
Norsko			ks/II	
43	Norges Turnvaesen i 50 aar. Forbundets virksomhed 1890-1905, Bergen 1906, tisk	1906	1	2
44	Turnbladet, 7. aargang, No. 6, Juni 1910, tisk	1910	1	
Polsko / Breslau			ks/II	
45	VIII. Deutsches Turnfest Breslau. Plan für das Turnen der Musterriegen, 22. - 24. Juli. 1894, tisk	1894	1	2
46	VIII. Deutsches Turnfest Breslau. Festhalle, fotografie	1894	1	
47	Achtes Allgem. Deutsches Turnfest, Breslau 1894. Der Festzug in seinen Festwagen und Kostümgruppen, leporelo	1894	1	
48	Deutsches Turn und Sportfest 1938 in Breslau, 24. - 31. Juli 1938, propagační leták	1938	1	
Rakousko			ks/II	
49	Euer hochwohlgeboren!, leták	1917	1	2
Rakousko / Graz			ks/II	
50	Jahres Bericht des Grazer Turnvereines für das 4. Vereinsjahr 1865-1866, tisk	1866	1	2
Rakousko / Salzburg			ks/II	
51	Jahres Bericht des Salzburger Turnvereines für das I. Vereinsjahr 1862, tisk	1862	1	2
Rakousko / Wien			ks/II	
52	Bericht über die haupt-Versammlung des Turnvereines in Wien, tisk	1862	1	2
53	Grundgesetz des Ersten Wiener Turnvereines, tisk	1863	1	
Rusko / Moskau			ks/II	
54	Statuten des Moskauer Turnvereines, tisk	1881	1	2
55	Turnordnung des Moskauer Turnvereins, leták	1879	1	
56	Preis-Wetturnen am 21. November 1886, leták	1886	1	
Švýcarsko / Genf			ks/II	
57	58. Eidgenössisches Turnfest Genf "Force et Patrie" (Kraft und Vaterland), 17. - 21. Juli 1925, tisk	1925	1	2
Švýcarsko / La Chaux de Fonds			ks/II	
58	Arbeitsplan für das Eidgenössische Turnfest in La Chaux-de-Fonds von 4. bis 7. August 1900, tisk	1900	1	2

Švýcarsko / Lugano			ks/II	
59	Arbeitsplan für das Eidgenössische Turnfest in Lugano den 4. - 7. August 1894, tisk	1894	1	2
Švýcarsko / St. Gallen			ks/II	
60	Reglement für die Organisation der Eidgenössischen Turnfeste, tisk	1864	1	2
61	Statuten des St. Gallischen Kantonal - Turnvereins, tisk	1867	1	
62	Statuten des Turnvereins in St. Gallen, tisk	1868	1	
63	Statuten für den Eidgenössischen Turn-Verein, tisk	1869	1	
64	Statuten des Schweizerischen Feldwaffen Vereins, tisk	b.d.	1	
Švýcarsko / Zürich			ks/II	
65	Eidgenössisches Turnfest in Zürich 1903. Teilnehmerliste für das Offizielle Bankett, 19. Juli 1903, tisk	1903	1	2
66	Eidgenössisches Turnfest in Zürich, 18. - 21. Juli. Verzeichnis der Resultate, tisk	1903	1	